

ДОШЛЮБНИЙ ЕТАП ЯК ВАЖЛИВИЙ ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО СІМ'ЯНИНА

PRE-MARRIAGE STAGE AS AN IMPORTANT PERIOD OF FORMATION OF THE FUTURE FAMILY

У статті наведено результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей дошлюбного етапу як важливого періоду формування майбутнього сім'янина. Обґрунтовано актуальність дослідження та зазначено, що вивчення дошлюбного етапу як періоду формування майбутнього сім'янина постає важливим дослідницьким завданням, адже саме від особливостей протікання дошлюбного етапу буде залежати подальше подружнє життя. Розглянуто психологічні дослідження, що розкривають сутність дошлюбного етапу, основні завдання та шляхи їх реалізації. Описано та проаналізовано основні поняття «дошлюбний етап», «сім'янин», «психологічна готовність». За результатами теоретичного дослідження визначено, що багато українських та закордонних дослідників під поняттям «дошлюбний етап» розуміють період, який триває від народження до моменту укладання шлюбу. Представлено результати емпіричного дослідження уявлень шлюбних партнерів про основні риси характеру, які сприяють майбутньому сімейному життю. У дослідженні взяли участь 46 осіб віком від 25 до 45 років, які мають досвід шлюбно-сімейного життя. З'ясовано, що на дошлюбному етапі мають сформуватися такі риси характеру, які будуть демонструвати те, що ця людина хороший майбутній сім'янин: довіра, комунікативність, надійність, ніжність, здатність мудро вирішувати проблемні життєві ситуації, емпатійність, здатність делікатно критикувати думки чи поведінку партнера, поступливість, щедрість, здатність правильно розуміти свою поведінку та поведінку інших людей. Окреслено перспективу подальших досліджень, що полягає у деталізації вивчення впливу тривалості дошлюбного етапу на особливості формування майбутнього сім'янина.

Ключові слова: дошлюбний етап, сім'янин, партнерські стосунки, сім'я, риси сім'янина.

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the peculiarities of the premarital stage as an important period of formation of the future family member. The relevance of the research is substantiated and it is indicated that the study of the premarital stage as a period of formation of the future family member becomes an important research task, because the further married life will depend on the peculiarities of the premarital stage. Psychological studies that reveal the essence of the premarital stage, the main tasks and ways of their implementation are considered. The main concepts of "premarital stage", "family man", "psychological readiness" are described and analyzed. According to the results of the theoretical research, it was determined that many Ukrainian and foreign researchers understand the term "premarital stage" as the period from birth to the moment of marriage. The results of an empirical study of the ideas of marriage partners about the main character traits that contribute to future family life are presented. 46 people aged 25 to 45 who have experience of married and family life took part in the study. It was found that the following character traits should be formed at the premarital stage, which will demonstrate that this person is a good future family man: trust, communication, reliability, tenderness, the ability to wisely solve problematic life situations, empathy, the ability to delicately criticize thoughts or partner's behavior, compliance, generosity, ability to correctly understand one's own behavior and the behavior of other people. The perspective of further research is outlined, which consists in the detailed study of the influence of the duration of the premarital stage on the peculiarities of the formation of the future family member.

Key words: premarital stage, family man, partnership, family, traits of a family man.

УДК 159.942
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.41>

Карпова Д.Є.

доктор філософії за спеціальністю
053 – Психологія
доцент кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний університет

Постановка проблеми. Вивчення дошлюбного етапу як важливого періоду формування майбутнього сім'янина набуває все більшої актуальності тому, що від особливостей дошлюбного етапу залежить майбутнє подружнє життя. Недостатнє вивчення особливостей (темпераменту, характеру, системи цінностей) партнера на дошлюбному етапі стає джерелом для виникнення сімейних суперечностей та розриву шлюбних стосунків.

Однією з найпоширеніших проблем у сфері сімейних стосунків є розчарування особистістю шлюбного партнера як сім'янином, зокрема рисами його характеру. Через те, ми вважаємо, що молоді потрібно вдумливо і розважливо організовувати дошлюбний етап, під час якого належить здобути необхідні знання про шлюбний потенціал особистості, шляхи його вивчення та розвитку, про сімейне

життя та свої обов'язки, набути досвіду комунікації з потенційними шлюбними партнерами, а також виконати низку інших важливих завдань. Тому дослідження проблеми дошлюбного етапу як важливого періоду формування майбутнього сім'янина заслуговує на особливу увагу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати аналізу наукових джерел вказують на те, що питання особливостей дошлюбного етапу були предметом наукового інтересу багатьох вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема таких як О. Золотнюк (соціологічний досвід презентації темпоральних аспектів вимірювання дошлюбних та шлюбних взаємин) [2]; В. Кравець (теорія і практика дошлюбної підготовки молоді) [3; 4], А. Крайлюк (вплив батьківських настанов на вибір шлюбного партнера) [5], М. Лукашевич

(основні категорії соціології сім'ї, особливості використання соціологічних методів у дослідженні впливу сімейної сфери на суспільне життя та поведінку людей) [6]; І. Ушакова (аналіз закономірностей функціонування сім'ї, особливостей шлюбних та дитячо-батьківських стосунків) [12]; Р. Федоренко (психологія молоді сім'ї) [13]; Д. Штриголь та К. Кібенко (узгодженість сімейних настанов у парах на ранніх етапах становлення сім'ї) [14]. Водночас варто зазначити, що більшість дослідників приділяють увагу вивченню вже сформованих шлюбно-сімейних стосунків. Що стосується вивчення дошлюбного етапу як важливого періоду формування майбутнього сім'янина, то ця проблема залишається недостатньо розробленою. Відсутні наукові розробки завдань дошлюбного етапу, не має науково обґрунтованих психологічних програм підготовки молоді до сімейного життя, формування їхнього уявлення про розвиток свого шлюбного потенціалу, пошук партнера з високим рівнем міжособистісної сумісності та ін.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне дослідження дошлюбного етапу як важливого періоду формування майбутнього сім'янина та емпіричне дослідження основних рис характеру, які сприяють гармонійному подружньому життю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить практика, створення гармонійного подружнього життя залишається однією з нагальних проблем нашого сьогодення. Автор монографії з теорії та практики дошлюбної підготовки молоді В. Кравець вважає, що успішність сімейного життя визначається міжособистісною сумісністю партнерів, мотивацією до шлюбу, їх готовністю до створення сім'ї, а також тривалістю дошлюбного залицяння [3]. Автор звертає увагу на питання готовності молоді до створення сім'ї та дошлюбної підготовки. Зміст роботи з дошлюбної підготовки, на його думку, передбачає: формування і виховання у молоді прагнення мати міцну, здорову сім'ю, відповідального ставлення до виховання дітей, адекватного сприйняття дорослості, почуття соціальної відповідальності за свої вчинки та їх можливі наслідки; розвиток навичок побудови успішних взаємин; створення належних умов для формування та розвитку у молоді власної системи цінностей, пов'язаних з усвідомленням і сприйняттям сукупності зобов'язань та відповідальності за сімейне життя [4, с. 60].

Дослідниця навчального посібника «Психологія сучасної сім'ї» О. Столярчук стисло трактує поняття дошлюбний період як «... життя людини від народження до одруження» [8, с. 43]. Ми вважаємо, що така інтерпретація цього терміну не до кінця розкриває основну суть поняття, яке ми досліджуємо,

адже має занадто узагальнений характер його трактування. Водночас заслуговує на увагу авторська думка щодо того, що основним завданням дошлюбного етапу є сепарація та набуття незалежності від батьків. Ми поділяємо таку думку, адже невирішені проблеми в сім'ї, недостатня сепарація від батьків, може спричинити хибну мотивацію шлюбу. Наприклад, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови В. Бусел інтерпретує поняття «дошлюбний період, як період, який існував до укладання шлюбу [1, с. 325].

Дослідниця питань, пов'язаних з аналізом закономірностей функціонування сім'ї, особливостей шлюбних та дитячо-батьківських стосунків І. Ушакова також розглядає поняття дошлюбний етап, як весь життєвий цикл особистості від народження до укладання шлюбу. Авторка виділяє такі функції дошлюбного періоду: накопичення спільних вражень та переживань, саме цей етап супроводжується створенням емоційного настрою в сімейних стосунках; більш глибоке та усвідомлене пізнання один одного, разом з тим перевірка прийнятого рішення. Ця функція передбачає можливість перевірити головні якості та риси характеру партнера, ознаямистися з сім'єю, що дає можливість побачити особливості поведінки партнера з рідними та близькими. І. Ушакова наголошує, що важливу роль для кращого пізнання один одного відіграє пережиті разом негаразди, які дозволяють визначити перспективи подолання можливих труднощів у шлюбі; визначення укладу сімейного життя. І. Ушакова вважає, що є позитивні та негативні чинники дошлюбного періоду. *Негативними чинниками* дошлюбних стосунків є ранній вік партнерів або занадто пізній, велика різниця в віці, соціально-демографічна різниця в походженні; несталі відносини до шлюбу; негативне ставлення батьків до шлюбу; дуже короткий або занадто тривалий період знайомства; дошлюбна вагітність. До позитивних чинників дошлюбного періоду, які визначають успішність подружніх стосунків, виділяють: вищу освіту чоловіка; оптимальну тривалість передшлюбних взаємин (від 1 року до Зроків); «емоційно стабільні» стосунки до шлюбу; подібні риси характеру (крім домінування і суперництва); збіг та узгодженість ролевих очікувань, згода батьків на шлюб і їх позитивна оцінка наміченого союзу [12].

Авторський колектив навчально-методичного посібника «Сімейні цінності» розглядає поняття «дошлюбний період», як етап, який полягає у виникненні емоційної сумісності в парі, виявлення подібності ціннісних орієнтацій, виявлення спільних орієнтацій щодо майбутнього подружнього життя [7]. Ми вважаємо, що таке тлумачення потребує певного уточнення, оскільки в ньому не відображено

таке важливе завдання як формування особистості майбутнього сім'янина та її готовності до сімейного життя.

Розробники навчального посібника з психології сім'ї (Л. Помиткіна, В. Злагодух, Н. Хімченко, Н. Погорільська) [11] виділяють дошлюбний період та передшлюбний період. Дошлюбний період в парі триває до моменту прийняття рішення про укладання шлюбу, натомість передшлюбний період триває до моменту укладання самого шлюбу. Дослідники вважають, що дошлюбний період характеризується таки чіткими стадіями: перша стадія характеризується накопичення спільних вражень пари один про одного, друга – визначається усвідомленням пари про себе, як про стабільну пару, стосунки характеризуються високою емоційністю та третя стадія закінчується тим, що партнери вирішують вступити у шлюб. Як свідчить практика, саме на третій стадії знижується рівень ідеалізації партнерів, зростає задоволеність від стосунків.

Автори колективної монографії «Психологія молодої сім'ї» (М. Мушкевич, Р. Федоренко, Л. Магдисюк, Т. Дучимінська) вважають, що успішність подружнього життя визначає декілька чинників: відповідність мотивації шлюбу партнерів, тривалість знайомства, міжособистісна сумісність партнерів та психологічна готовність пари до сімейного життя [10].

Звернімо увагу на те, що психологи рекомендують у період дошлюбних стосунків частіше бувати у батьківській сім'ї партнера, це допоможе краще дізнатися про майбутнього обранця. Як свідчать результати аналізу наукової літератури [3; 5; 15], формування майбутнього сім'янина здійснюється під впливом батьківської сім'ї. Саме батьківська сім'я формує основні риси майбутнього сім'янина, які в подальшому будуть впливати на розвиток подружніх стосунків. Таку думку підтримує дослідниця впливу батьківських настанов на вибір шлюбного партнера А. Крайлюк, яка вказує, що вплив батьківських настанов відіграють важливу роль у виборі шлюбного партнера, є неусвідомленими і визначаються внутрішніми потребами та пошуком шляхів їх задоволення в партнері. Також, дослідниця зазначає, що тривалість дошлюбного знайомства впливає на збереження шлюбних стосунків і відіграє визначальну роль у виборі шлюбного партнера [5].

Дослідники узгодженості сімейних настанов у парах на ранніх етапах становлення сім'ї Д. Штриголь та К. Кібенко зазначають, що основними завданнями дошлюбного етапу є досягнення психологічної та матеріальної незалежності від батьків, накопичення досвіду спілкування з особами іншої статі, вибір шлюбного партнера [14].

Автор навчального посібника в якому розглядаються основні категорії, соціології сім'ї, особливості використання соціологічних методів у дослідженнях впливу сімейної сфери на суспільне життя та поведінку людей М. Лукашевич виділяє таке поняття, як дошлюбна поведінка. Під цим поняттям автор розуміє сукупність дій, які призводять до утворення шлюбу. Сюди входять: знайомство, залицяння, сватання, заручини [6].

У своєму дослідженні В. Кравець з'ясував, що підготовка молоді до сімейного життя полягає у підвищенні її морального, господарсько-економічного рівня, генеалогічної культури, етики та культури поведінки у сім'ї. Особливу увагу науковець приділяє психологічному аспекту дошлюбної підготовки молоді, яка полягає у вмінні спостерігати за собою та іншими, розуміння власних та чужих переживань, здатність пристосовуватися до змінних умов. Дослідник виявив, що при підготовці майбутнього сім'янина особлива увага повинна приділятися формуванню сімейної естетичної культури, тобто виховання поваги до сімейних традицій, розширення уявлень про естетику побуту та смаку [4].

Авторка навчального посібника з психології сім'ї Р. Федоренко подає результати аналізу дошлюбного періоду у різних країнах Європи (Швеція, Данія). До прикладу, у Швеції дошлюбний етап визнаний соціальним інститутом, що в свою чергу передбачає, що всі шлюбні пари перед прийняттям рішення про шлюб деякий час обов'язково живуть разом. Така ж ситуація спостерігається і у Данії, спільне проживання партнерів через деякий час узаконується. Загалом в багатьох європейських країнах дошлюбна підготовка зведена до сексуальної просвіти, тобто сексуальне життя розглядається окремо від подружнього, що в свою чергу в майбутньому може призвести до низки непорозумінь та ускладнень у сімейному житті. На жаль, в Україні не має чіткого підходу до організації дошлюбного етапу та сексуальної просвіти через певні страхи та побоювання за поведінку підлітків [13].

Аналіз праць сучасних вітчизняних і закордонних дослідників дозволяє дійти висновку, що дошлюбне спілкування потенційних партнерів сприяє всебічному пізнанню одне одного, допомагає нагромадити спільні враження і переживання, планувати майбутнє сімейне життя. Тобто у пари є можливість придивитися один до одного в побуті та перевірити свою сумісність [4; 8; 13].

Дослідниця соціологічного досвіду презентації темпоральних аспектів вимірювання дошлюбних та шлюбних взаємин О. Золотнюк вважає, що тривалість дошлюбних взаємин впливає на задоволеність подружніми взаємостосунками. Ми ж схилиємося до думки, що не

тільки тривалість дошлюбних стосунків відіграє ключову роль, але й варто взяти до уваги міжособистісну сумісність партнерів за шлюбним потенціалом, вік, освіту та соціальний статус [2].

Осміслення вищесказаного вказує на те, що дошлюбний етап – це важливий період формування майбутнього сім'янина, адже цей етап охоплює період від народження до прийняття парою рішення про створення шлюбу. Тому за весь цей час особистість активно засвоює батьківський приклад взаємостосунків у сім'ї, вбирає необхідні знання, навички спілкування з протилежною статтю, очікування пов'язані зі шлюбом, вимоги до шлюбного партнера та сімейного життя.

За результатами аналізу наукової літератури [3; 4; 5; 9] та вивчення думки експертів нами було визначено основні завдання молоді на дошлюбному етапі. Проведена робота дозволила з'ясувати, що такими завданнями є: формування психологічної готовності особистості до сімейного життя, розвиток свого шлюбного потенціалу та пошук партнера для створення сім'ї. Для цього молодій людині важливо: опанувати статусом і поведінкою, що відповідають вікові; розвивати в собі якості характеру майбутнього сім'янина; формувати відповідальність за себе та рідних людей; досягнути емоційної, територіальної та фінансової незалежності від родичів; набувати здатності знайомитися, спілкуватися, приваблювати потенційних партнерів для шлюбу та підтримувати з ними гармонійні міжособистісні стосунки; визначати ефективні критерії обрання партнера для шлюбу.

Серед широкого спектру думок дослідників про формування психологічної готовності особистості до сімейного життя привертає увагу питання формування та розвитку якостей характеру майбутнього сім'янина, які позитивно сприятимуть шлюбним стосункам та позитивним сімейним ролям. Саме тому далі наше дослідження було спрямоване на вивчення рейтингу можливих рис характеру шлюбних партнерів, які сприяють гармонійному подружньому життю. Наше дослідження ми здійснювали за допомогою авторської анкети «Вплив характеру на міжособистісну сумісність шлюбних партнерів» з використанням «Google Forms». Анкета включала перелік рис характеру, які прямо чи опосередковано можуть сприяти гармонійному шлюбному партнерству. Зазначимо, що до анкети було включено риси характеру, які ми знайшли у розробках В. Кравця (підрозділ «Формування моральних рис майбутнього сім'янина» [4, с. 88–90]; Є. Потапчука (діагностика ознак морально-психологічної привабливості) [9, с. 18]; Р. Федорченко (підготовка до сімейного життя) [13, с. 124–133]. Загальна вибірка дослідження складалася з 92 особи

(віком від 25–45 років), які мають досвід шлюбно-сімейних стосунків.

За результатами проведеного нами емпіричного дослідження було підраховано частоту визначених рис характеру шлюбних партнерів, які сприяють гармонійному подружньому життю. З'ясувалося, що на думку респондентів нашого дослідження, основними рисами характеру, які повинні сформуватися на дошлюбному етапі (які посідають перших 10 рангів) є: довірливість, комунікативність, надійність, ніжність, турботливість, здатність мудро вирішувати проблемні життєві ситуації, емпатійність, здатність делікатно критикувати думки чи поведінку партнера, поступливість та щедрість.

Детальний аналіз отриманих результатів свідчать про те, що найбільша кількість шлюбних партнерів (93,2%) необхідною рисою для майбутнього сімейного життя назвали довірливість (здатність довіряти, не виявляти хворобливі ревності). На їхню думку довіра до шлюбного партнера є основою гармонійних сімейних стосунків, що проявляється через відчуття абсолютного спокою і впевненості в чесності й порядності свого шлюбного партнера.

Друге місце займає така риса, як «комунікативність» (здатність говорити і слухати свого партнера) (88,9%). Значна кількість учасників дослідження вважають, що вмінні партнерів спілкуватися і чути один одного є важливою ознакою здорових та міцних стосунків, яка знижує рівень конфліктності, та підвищує рівень задоволеності шлюбом. На нашу думку, вміння комунікувати з партнером проявляється не лише у вмінні доносити необхідну інформацію і отримувати зворотній зв'язок, але й в умінні повністю розкрити себе, свої бажання, мудро поділитися своїми емоціями та почуттями.

Досить високий відсоток (82,2%) серед учасників опитування набрала така риса як «надійність» (завжди можна покластися на партнера). Ця риса проявляється в здатності виправдовувати довіру, проявляти стійкість і твердість моральних основ своєї поведінки, в прагненні партнерів відчувати себе в безпеці. Практика показує, що наявність упевненості в надійності шлюбного партнера поглиблює та зміцнює подружні стосунки.

Далі більшість учасників дослідження (77,8%) виокремили такі риси як «ніжність» (здатність партнерів виявляти ласку, ніжні почуття, втішати, розраджувати, дарувати позитивні емоції) та «турботливість» (здатність дбати про партнера). На нашу думку, такий вибір респондентів вказує на те, що здатність партнерів виявляти взаємну ніжність та турботу є невід'ємною складовою гармонійних стосунків, адже це дозволяє задовольнити природні потреби людини та підвищити рівень задоволення життям.

Значний відсоток респондентів (73,3%) важливою рисою характеру, яка допомагає побудувати гармонійне подружнього життя, назвали «здатність мудро вирішувати проблемні життєві ситуації». Очевидно вибір цієї риси обумовлений потребою подружжя у спокої та безпеці, які можуть порушуватися через невирішені чи невміло вирішені проблемні ситуації. Вміння і готовність долати життєві труднощі є важливим показником психологічної та соціальної зрілості партнерів. На нашу думку, своєчасне та ефективне вирішення партнерами проблемних ситуацій призводить до збереження позитивної морально-психологічної атмосфери у сім'ї.

Також учасники опитування (66,7%) виокремили для гармонійних подружніх стосунків таку рису як «емпатійність» (здатність до співпереживання). Свій вибір респонденти пояснили тим, що емпатія необхідна в будь-яких міжособистісних стосунках, а особливо в подружніх, коли важливо розуміти почуття та переживання свого партнера. У цьому контексті також привертає увагу вибір респондентами (62,2%) такої риси характеру як «здатність делікатно критикувати думки чи поведінку партнера». Конструктивна критика є важливою для підтримання конструктивної взаємодії шлюбних партнерів, а делікатна критика відображає прагнення не зробити партнерові боляче. Аби побудувати гармонійні стосунки партнерам варто вміти обговорювати те, що не влаштовує, не руйнуючи при цьому емоційну близькість.

Далі учасники нашого дослідження (53,4%) звернули свою увагу на таку рису характеру як «поступливість» (здатність йти на компроміс, не бути впертим). З приводу цієї риси вони зазначали, що невід'ємною складовою шлюбно-сімейного життя є різні сімейні конфлікти, які виникають через індивідуально-психологічні особливості шлюбних партнерів, тому подружжю дуже важливо вміти налагодити конструктивний діалог та вчасно піти на компроміс.

Ще одна риса характеру, яка, на думку 46,7% шлюбних партнерів, забезпечує гармонійні подружні стосунки є «щедрість». Мова йде про здатність партнерів ділитися своїм майном та власними коштами. Цілком логічно, що спільне проживання потребує від подружжя мати сімейний бюджет, планувати доходи та витрати, координувати потреби, робити спільні покупки тощо. Скупість хоча б одного з партнерів буде породжувати міжособистісні конфлікти та заважати гармонійним сімейним стосункам.

Таким чином, проведене нами емпіричне дослідження дає змогу проаналізувати та уточнити основні (бажані) риси характеру шлюбних партнерів, які потрібно формувати на дошлюбному етапі в особистості та сприяють майбутньому гармонійному сімейному життю.

Ці моменти доречно врахувати при розробці практичних рекомендацій молоді на дошлюбному етапі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Теоретичний аналіз проблематики дошлюбного етапу як важливого періоду формування майбутнього сім'янина продемонстрував багатоаспектність та комплексність цього явища. Виявлено, що поняття «дошлюбний етап» відображає період розвитку шлюбного потенціалу майбутнього сім'янина та формування його готовності до сімейного життя (зокрема, до сепарації від батьківської сім'ї, вибору шлюбного партнера, створення сім'ї, реалізації сімейних функцій та сімейних ролей). Визначено основні завдання дошлюбного етапу: опанування статусом і поведінкою, що відповідають вікові; розвиток в собі якості характеру майбутнього сім'янина; формування відповідальності за себе та рідних людей; досягнення емоційної, територіальної та фінансової незалежності від родичів; набуття здатності знайомитися, спілкуватися, приваблювати потенційних партнерів для шлюбу та підтримувати з ними гармонійні міжособистісні стосунки; визначення ефективних критеріїв обрання партнера для шлюбу.

За результатами ранжування основних (бажаних) рис характеру шлюбних партнерів з'ясовано, що важливими та необхідними рисами для побудови гармонійних подружніх стосунків є: довіра, комунікативність, надійність, ніжність, здатність мудро вирішувати проблемні життєві ситуації, емпатійність, здатність делікатно критикувати думки чи поведінку партнера, поступливість, щедрість, здатність правильно розуміти свою поведінку та поведінку інших людей. Отримані результати дослідження можуть сприяти більш осмисленому вибору майбутнього шлюбного партнера на дошлюбному етапі. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у деталізації основних завдань дошлюбного етапу та шляхів їх виконання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бусел В. Великий тлумачний словник української мови. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Золотнюк О. Соціологічний досвід презентації темпоральних аспектів вимірювання дошлюбних та шлюбних відносин. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 1. 26.
3. Кравець В. П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді: монографія. Київ: Київська правда, 2000. 688с.
4. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні XXI століття: стан, тенденції, шляхи вдосконалення: монографія. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с.
5. Крайлюк А. І. Вплив батьківських настанов на вибір шлюбного партнера : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2017. 239 с.

6. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навч. посібник. Київ : ІПК ДСЗУ, 2012. 186 с.
7. Сімейні цінності: навчально-методичний посібник до навчальної програми – Сімейні цінності / О. В. Мельник та ін. Київ : НАІР, 2014. 252 с.
8. Столярчук А. О. Психологія сучасної сім'ї. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
9. Потапчук Є. М. Психологічна діагностика шлюбного потенціалу та міжособистісної сумісності з партнером: довідник сімейного психолога. Хмельницький: PolyLux design & print, 2020. 36 с.
10. Психологія молоді сім'ї / М. І. Мушкевич та ін. Луцьк, 2018. 235 с.
11. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. / Л. Помиткіна та ін. Київ : Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
12. Ушакова І. Психологія сім'ї: конспект лекцій. Харків : НУЦЗУ, 2019. 90 с.
13. Федоренко Р. П. Психологія молоді сім'ї: навч. посіб. Вид. 2-ге, змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 480 с.
14. Штриголь Д. В., Кібенко К. С. Узгодженість сімейних настанов у парах на ранніх етапах становлення сім'ї. Психологія і особистість. 2013. 2(4). С. 104–116.
15. Mofolo N. Family man and a healthy state. International Journal of Innovation and Learning. 2014. P. 98–101.